

Stefaniak, Janusz

Postawy duchowieństwa w powiecie plockim w latach apogeum stalinizmu (1948-1953) w ocenie władz państwowych

Notatki Płockie 44/4-181, 36-39

1999

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

POSTAWY DUCHOWIEŃSTWA W POWIECIE PŁOCKIM W LATACH APOGEUM STALINIZMU (1948-1953) W OCENIE WŁADZ PAŃSTWOWYCH

Na przykładzie powiatu płockiego autor podjął próbę odpowiedzi, w jakim stopniu szeregowe duchowieństwo i hierarchia kościelna poddawane były próbom inwigilacji i politycznym presjom. Z drugiej strony, jakie księża przejawiali zachowania, predyspozycje i predylekcje. Analiza źródeł archiwalnych sugeruje iż duchowieństwo przejawiało wobec nowego ustroju generalnie trzy postawy: "pozytywną", "bierną" i "wrogą". Poza tym osobną grupę stanowili księża "nierozpoznani". Przedmiotem niniejszych odniesień stały się charakterystyczne dla omawianego okresu wydarzenia społeczno-polityczne: dekret 5 VIII 1949 r., upaństwowienie "Caritasu", Porozumienie z 14 IV 1950 r., wybory z 1952 r., dekret z 9 II 1953 r. i ślubowanie księży na "wierność PRL".

W 1948 r. rozpoczął się okres rządów monopartii i jawnego stalinowskiego terroru. Propaganda komunistyczna stawiała się z dnia na dzień coraz agresywniejsza. Społeczeństwo odczuwało wówczas coraz większe obawy i strach, ulegając często nastrojom apatii, bierności i obojętności wobec wszelkich przejawów życia społeczno-politycznego. Ówczesna propaganda, a także niemal cała PRL-owska historiografia utrzymywała przekonanie jakoby księża "pozytywni" stanowili "zdecydowaną większość", a "wrodzy" byli przeszkodą w zawarciu porozumienia z państwem. Ustalenia autora, choć niepełne, poddają w wątpliwość te funkcjonujące do dziś stereotypy i półprawdy. Polityka wyznaniowa - w szerszym odniesieniu - w istocie zmierzała do laicyzacji i ateizacji niemal całości życia społeczno-politycznego. Od samego początku tzw. Polski Ludowej księża "biernych" i "nierozpoznanych" usiłowano "urabiać" na pozycje "postępowe". Dotyczyło to również i powiatu płockiego.

Rok 1949 zainicjował początek stalinowskiego kursu wobec Kościoła. Opinia publiczna zbulwersowana została wtedy dwoma wydarzeniami: cudem lubelskim i ekskomuniką papieską. Przekazy źródłowe (zwłaszcza raporty bezpieczeństwa) za rok 1949 "gęste" są od informacji o "pogłoskach o cudzie lubelskim" i "antypaństwowych wystąpieniach reakcyjnego kleru" (np. tego typu: "W Płocku pociągi odchodzące do Lublina są zapełnione pielgrzymami")¹. Jednocześnie władze administracyjne miasta stołecznego Warszawy wymierzały kary za wywieszanie przez księży flag papieskich i innych emblematów religijnych².

Wydany 5 sierpnia 1949 r. dekret rządowy o "wolności sumienia i wyznania" stanowił wygodny dla władz parawan maskujący rzeczywiste intencje komunistów. Całkowicie zaskoczył on duchowieństwo i hierarchię kościelną. Wydanie tego dekretu zbiegło się z akcją rozmów przeprowadzonych z księżmi. Według oficjal-

nych informacji z województwa warszawskiego na dzień 11 sierpnia 1949 r. miały przeważać optymistyczne wieści, jakoby "rozmowy przebiegały w spokoju". W rzeczywistości, jak się wydaje "większość księży przyjmowała wydany dekret z rezygnacją i dystansem". Oficjalne dane podają, iż 45,5% księży wykazało miłą postawę "neutralną", 34,5% "wrogą", a 20% "pozytywną"³. Wydany akt prawny nie zahamował dalszych szykan i presji wobec Kościoła. Wprost przeciwnie, 23 stycznia 1950 r. funkcjonariusze UB przejęli akta i magazyny diecezjalnych oddziałów Caritasu. W tym samym czasie urzędnicy referatów wyznaniowych (przy współudziale pracowników bezpieczeństwa) przeprowadzali rozmowy z księżmi, podczas których nierzadko zdarzały się przypadki "wymuszania" na nich "pozytywnych" wypowiedzi. W tym przypadku chodziło o krytykę "dotychczasowej działalności Caritasu. Ponadto duchownych nakłaniano do "brania udziału w propagandowych akcjach" na rzecz "nowych zarządów Caritasu". W konsekwencji, 30 stycznia 1950 r. episkopat skierował pismo do Bolesława Bieruta, w którym informował, że "nie bierze odpowiedzialności za instytucję przejętą przez państwo". Dokument ten podpisał również ordynariusz płocki Tadeusz Zakrzewski⁴. Władze państwowe różnymi metodami usiłowaly nie dopuścić do odczytania tego listu przez księży. Biskup Zakrzewski pod presją władz lokalnych, jak podaje zapis źródłowy, odwołać miał odczytanie tego oświadczenia⁵. Zawarte wkrótce 14 IV 1950 r. "Porozumienie" z Kościołem, według strony rządowej "regulowało szereg spraw politycznych, prawnych i kanonicznych". Jednakże do dziś budzi ono liczne wątpliwości i niejasności. Należy dodać, iż jednym z członków strony

kościelnej, który ten dokument podpisał był biskup płocki Tadeusz Zakrzewski⁶. I to "Porozumienie" nie zmniejszyło antykościelnych presji. Niedługo po jego podpisaniu (20 maja 1950 r.) w Krakowie miała miejsce konferencja episkopatu. Byli na niej obecni m.in. biskupi: Adam Stefan Sapieha, Jan Stepa, Michał Klepacz i Tadeusz Zakrzewski. Podjęto wówczas zalecenie, aby "nikt z biskupów nie starał się o wyjazd do Rzymu, bo można się narazić na szykany"⁷.

Lata 1950 - 1952 to zapewne najtrudniejszy okres dla Kościoła. W dniu 11 lutego 1952 r. episkopat skierował do Bieruta tzw. "Katolickie postulaty konstytucyjne". Stanowiły one odpowiedź hierarchii kościelnej na ogłoszony przez władze 27 stycznia 1952 r. projekt nowej konstytucji. De facto była to oficjalna zachęta do publicznej dyskusji nad tym projektem. W tym samym czasie miały miejsce publicznie szeroko nagłaśniane

imprezy propagandowe (np. debaty i masówki zakładów pracy). Wzywany na "rozmowy" do Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej biskup Tadeusz Zakrzewski poddawany był różnorodnym naciskom i presjom. Np. żądano od niego m.in. "usunięcia wrogich księży" i "odwołania pielgrzymek z Płocka"⁸. Wkrótce po ogłoszeniu konstytucji odbyły się 26 października 1952 r. wybory do Sejmu. Zbiegły się one z uroczystościami ku czci Chrystusa Króla. Władze powiatowe w Płocku i w tym przypadku wywierały na biskupa presję, aby przełożył to święto. Biskup Zakrzewski nie przestraszył się kierowanych do niego gróźb i wyraził zgodę jedynie na "skrócenie tego święta"⁹.

9 lutego 1953 r. Rada Państwa wydała dekret o "obradzeniu duchownych stanowisk kościelnych". Ten narzucony przez władze akt prawny oznaczał de facto kres autonomii organizacyjnej Kościoła. Umożliwiał on bowiem państwu prawo do dowolnego kształtowania polityki personalnej na wszystkich szczeblach: od wikarego aż po arcybiskupa. Równocześnie po wydaniu tego dekretu przewodniczący WRN wzywali poszczególnych biskupów na "rozmowy", podczas których sugerowali im pożądane roszady personalne w placówkach duszpasterskich. Wygodnym sojusznikiem władz w "starciach z reakcyjnym klerem" byli księża zrzeszeni w Głównej Komisji śięży (GKK). To właśnie księża z Okręgowych Komisji Księży (OKK) "z zadowoleniem przyjęli dekret". Natomiast biskup płocki w jednej z rozmów w prezydium WRN w Warszawie oświadczył, że "dekret mocno nadszarpnął władze kościelne"¹⁰. Dla przykładu, według raportu WUBP w Warszawie "do biskupa Zakrzewskiego udała się 5 osobowa delegacja księży z żądaniem "zdjęcia niektórych księży pracujących w kurii płockiej". Byli to: wikariusz generalny Stanisław Figielski, kanclerz Zdzisław Piechna i rektor Waław Jezusek. Biskup nie przyjął ich żądań i wręcz postawił zarzut, iż "rozbijają Kościół w Polsce"¹¹.

Jak wskazano wyżej, po wydaniu dekretu sprawą priorytetową dla władz stała się obsada stanowisk kościelnych. Nasiliły się tendencje "usuwania" księży "wrogich". Powody najczęściej były prozaiczne i błahe (np. "wrogie kazania", "restrykcje wobec księży patriotów"). W ten sposób zamierzano "zróznicować i podzielić kler". Tak zwana ankietyzacja kleru miała te zadania ułatwiać. Referaty wyznaniowe sporządzały specjalne teczki ewidencyjne, gdzie wpisywano adnotację o postawie ideowo-politycznej duchownego. Procedura ta przewidywała m.in. "urabianie" księży "obojętnych" i "nierozpomenych" na pozycje "postępowe". Teczka pt. "Dane personalne i charakterystyki księży w woj. warszawskim w latach 1950-1956" w sumie zawiera dane o 66 księżach. Wśród tych duchownych stwierdzono: 26 księży "pozytywnych", 27 "wrogich", 11 "obojętnych" i 2 "nierozpoznanych"¹². Wśród 66 księży 30 pracowało w powiecie płockim. W szczególności zakwalifikowano z diecezji płockiej: 12 księży "pozytywnych", 12 "wrogich" i 6 "obojętnych". A oto krótkie dane o księżach "pozytywnych": ks. Roman Berliński (ur. w 1909 r.) prof. Seminarium Duchownego (SD) w Płocku ("w pracach społecznych nie bierze udziału", "utrzymuje przyjazne

stosunki z OKK")¹³; Józef Góralski (ur. w 1900 r.) prof. SD w Płocku ("wykazuje pozytywny stosunek do Polski Ludowej", "jest sympatykiem Komisji Intelktualistów i Działaczy Katolickich (KliDK)"¹⁴; Jan Jeż (ur. w 1914 r.) ojciec duchowy płockiego seminarium ("Jest pozytywnie ustosunkowany do Polski Ludowej", "Ze względu na bp. Zakrzewskiego boi się wstąpić do OKK")¹⁵; Waław Kawecki (ur. w 1911 r.) prof. SD w Płocku ("Jest sympatykiem KliDK. Mało się jednak udziela")¹⁶; Piotr Kontecki (ur. w 1889 r.) sędzia Sądu Biskupiego w kurii płockiej i administrator w Bodzanowie ("Do ustroju jest ustosunkowany raczej pozytywnie", "Jest chwiejny", "Apel pokoju podpisał")¹⁷; Ignacy Marciniak (ur. w 1897 r.) prof. SD w Płocku i kanonik kapituły płockiej ("wykazuje pozytywny stosunek do Polski Ludowej", "przyjaźni się z księżmi z OKK")¹⁸; Marian Okólski (ur. w 1889 r.) kanonik bazyliki płockiej i dziekan w Przasnyszu ("do 1952 r. uważany za wroga Polski Ludowej. Potem uległ poprawie", "Bierze udział w zjazdach księży OKK", "Na X lecie Polski Ludowej otrzymał Złoty Krzyż Zasługi")¹⁹; Czesław Pacuszka (ur. w 1903 r.) notariusz Sądu Biskupiego i prof. SD w Płocku ("Ksiądz postępowy, który udziela się w pracach społecznych", "W 1954 r. odznaczony został Złotym Krzyżem Zasługi")²⁰; Leon Pomaski (ur. w 1883 r.) kanonik kapituły katedralnej w Płocku, prof. SD i wizytator nauki religii. W 1954 r. został radnym MRN w Płocku ("Jest pozytywnie ustosunkowany do Polski Ludowej")²¹; Kazimierz Starościński (ur. w 1889 r.), administrator parafii w Białej i prof. SD w Płocku ("Jest pozytywnie ustosunkowany do OKK", "Nie stwierdzono wrogich wystąpień")²²; Edmund Szewczak (ur. w 1911 r.), wicerektor SD w Płocku ("Wykazuje pozytywny stosunek do Polski Ludowej i do OKK")²³ i Seweryn Wyczałkowski (ur. w 1905 r.) prof. SD w Płocku i radny MRN ("Jest aktywnym członkiem OKK")²⁴.

Do księży "wrogich" zostało zakwalifikowanych 12 księży: Józef Błaszczak (ur. w 1881 r.) dziekan w Orszymowie ("Apel pokoju podpisał", "Jest negatywnie ustosunkowany do przemian społecznych")²⁵; Władysław Celmerowski (ur. w 1914 r.) notariusz Sądu Biskupiego w Płocku ("Jest wrogo ustosunkowany do Polski Ludowej", "Należy do jednostek szkodliwych")²⁶; J. Cichosz (ur. - brak danych, najprawdopodobniej salezjanin - J.S.) katecheta gimnazjalny w Płocku (wykazuje negatywny stosunek do Polski Ludowej. Wymuszał od uczniów odpowiedź: Czy jesteś wierzący?)²⁷; Roman Franczak [właściwie: Fronczak] (ur. w 1894 r.) rektor kościoła św. Dominika w Płocku, kustosz kapituły katedry i członek Komisji Duszpasterskiej w Płocku ("Zaufany bp. Zakrzewskiego", "cichy wróg", "konferuje z księżmi wrogo ustosunkowanymi", "wykazuje nienawistny stosunek do Polski Ludowej")²⁸; Józef Frydryszewski (ur. w 1899 r.) dziekan w Wyszku i członek Rady Administracyjnej w kurii płockiej ("Na usługach bp. Zakrzewskiego", "Wykazuje negatywny stosunek do Polski Ludowej")²⁹; K. Głąb (ur. w - brak danych) salezjanin i prefekt nauki religii w Płocku ("Rozdawał ankiety: Czy jesteś wierzący?. Został zwolniony ze stanowiska nauczyciela religii", "Jest negatywnie ustosun-

knowany do Ludowej"³⁰; Feliks Godlewski (ur. w 1889 r.) dziekan i proboszcz w Drobinie, kanonik honorowy kurii płockiej ("Jest negatywnie ustosunkowany do Polski Ludowej", "Ma dobrą opinię u bp. Zakrzewskiego")³¹; Wacław Jezusek (ur. w 1896 r.) rektor Seminarium Duchownego w Płocku i Sędzia Kurii w Płocku ("Nie podpisał Apelu Sztokholmskiego i zabronił tego swoim alumnom", "Jednostka bardzo szkodliwa", "W dzień ogłoszenia o śmierci Bieruta nie pozwalał wysłuchać komunikatów", "Jest zaufanym bp. Zakrzewskiego")³²; A. Norwa (ur. w 1904 r.) - [zapewne salezjanin] prefekt nauki religii ("Reakcyjny do Polski Ludowej). Został zwolniony z funkcji nauczyciela nauki religii"³³; Zdzisław Piechna (ur. w 1909 r.) kanclerz kurii, prof SD, wikariusz generalny i notariusz Sądu Biskupiego w Płocku ("Jest zaufanym bp. Zakrzewskiego")³⁴; Stefan Zaleski (ur. w 1922 r.) notariusz kurii w Płocku ("Jest zaufanym bp. Zakrzewskiego", "Wrogo nastawiony do obecnej rzeczywistości")³⁵ i Romuald Zawistowski (ur. w 1904 r.) prokurator Seminarium Duchownego w Płocku ("Wykazuje wrogi stosunek do rzeczywistości", "Przyjaźni się z wrogimi księżmi", "Odmówił podpisania Apelu Sztokholmskiego")³⁶.

Do księży "obojętnych" zakwalifikowano 6 duchownych: Konrad Gąsiorowski (ur. w 1914 r.) prof. SD w Płocku i członek Sądu Biskupiego³⁷; Jan Gołaszewski (ur. w 1916 r.) prof. SD w Płocku ("pozytywny stosunek do księży z OKK")³⁸; Jan Radomski (ur. w 1903 r.) prof. SD w Płocku ("Przyjaźni się z księżmi wrogo ustosunkowanymi")³⁹; Kazimierz Targowski (ur. w 1879 r.) prokurator kurii w Płocku ("Apel podpisał", "Wykazuje pozytywny stosunek do OKK")⁴⁰; Stanisław Tenderenda (ur. w 1898 r.) Sędzia kapituły płockiej i dziekan w Mławie ("Zaniechał wrogich wystąpień", "W I turze nie został dopuszczony do ślubowania")⁴¹; Jan Wosiński (ur. w 1914 r.) ojciec duchowny w kurii płockiej⁴².

Z powyższego zestawienia wynika, że dominować mieli księża "wrodzy" i "obojętni". Należy zaznaczyć iż kuria w Płocku była uznawana przez władze za jedną z bardziej reakcyjnych w kraju⁴³. Zatrudnionych było w niej w sumie 26 urzędników. Wśród nich biskupi: Tadeusz Zakrzewski i Piotr Dudziec. Poza nimi m.in. kanclerz Zdzisław Piechna i wikariusz generalny Stanisław Figielski⁴⁴. Pozyskiwanie księży "pozytywnych" i "biernych" ułatwiało władzom państwowym eliminację księży "wrogich". Docelowo zamierzano zastąpić księżmi "pozytywnymi" wszystkich księży "wrogich". W tym m.in. celu sporządzano odpowiednie zapisy w ich teczkach ewidencyjnych. Zdecydowanie "negatywną" opinię wystawiono ordynariuszowi płockiemu Tadeuszowi Zakrzewskiemu. Oto charakterystyczne adnotacje: "Ma stałe kontakty z członkami ambasady USA",

"Wykazuje negatywny stosunek do rzeczywistości", "Uważany jest za jednostkę politycznie szkodliwą", "Nie podpisał Apelu Sztokholmskiego", "Obsadza lepsze parafie księżmi zaufanymi o wrogich poglądach", "Głosi wrogie kazania", "Jest wrogiem Polski Ludowej"⁴⁵.

Realizacja planu podporządkowania Kościoła dyktynom płynącym z Urzędu do spraw Wyznań utrudniała też postawa dużej części szeregowego duchowieństwa, które konsekwentnie odmawiało współpracy z ruchem księży patriotów. Ale wymiana większości kleru parafialnego przekraczała techniczne możliwości państwa. Wielu księży nie przyjmowało do wiadomości ugodowej linii episkopatu. Wyrazem tego była odmowa odczytania z ambon oświadczenia biskupów z września 1953 r. Poza tym wyrazem "uległości" biskupów i księży było ich ślubowanie "na wierność PRL". Ta kolejna polityczna w istocie akcja propagandowa zmierzała do zastraszenia księży "wrogich". Media publicznie nagłaśniały jej rzekomo "pozytywny odbiór społeczny". W województwie warszawskim - w pierwszym terminie - ślubować miało na 585 wezwanych 548 księży (tj. 93%). W powiecie płockim ślubowanie miało przebiegać "pozytywnie" i "bez zakłóceń". Jak czytamy w jednym ze sprawozdań: "Księża z diecezji płockiej odczytywali tekst ślubowania zgodnie, chórem, głośno i wyraźnie"⁴⁶.

W kontekście powyższego, ostatnio odtajnione materiały w Urzędzie Ochrony Państwa uzupełniają powyższe dane. W szczególności zestawienie to obejmuje listę aresztowanych lub skazanych księży w latach 1945-1963. Odnośnie diecezji płockiej w omawianym tutaj okresie wyszczególniono: 29 księży "uprawiających wrogą propagandę", 46 księży "wrogich" i 19 księży "występujących przeciwko ustawodawstwu PRL". W latach 1945-1956 skazanych miało być 3 księży: J. Dąbrowski skazany w 1950 r. na 8 lat więzienia za "współpracę z NSZ" (Narodowe Siły Zbrojne - J.S.); S. Pilitowski skazany w 1948 r. na 15 lat więzienia za "znęcanie się w 1944 r. nad więźniami" i F. Ossowski skazany w 1950 r. na 12 lat za "wykorzystywanie ambony do celów politycznych"⁴⁷.

Wracając jednak do postawionych na wstępie pytań i wątpliwości należy zaznaczyć pilną potrzebę badań zwłaszcza w aspekcie wpływu różnorodnych czynników na motywację duchownych. Ponadto na głębsze poznanie czeka problem zakresu dyspozycyjności księży wobec biskupów i dziekanów. Zapewne nie da się ustalić, jaki procent księży wypowiadał się zgodnie z sumieniem i nie "pod presją". Problemy te i dzisiaj wywołują liczne wątpliwości i kontrowersje zarówno wśród historyków, jak też i socjologów.

PRZYPISY:

¹ Zob. Centralne Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji (CA MSWiA), Ministerstwo Administracji Publicznej (MAP), Gabinet Ministra (GM), Wydział Socjno-Polityczny (WSP), sygn. 559, Raporty dzienne Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego (WUBP) z woj.

lubelskiego (z 12 VII 1949 r.). Zob. też: Z. Mańkowski, "Lubelski cud", Lipiec 1949 - represje, [w:] Aparat ucisku na Lubelszczyźnie w latach 1944-1956 wobec duchowieństwa katolickiego, pod redakcją Z. Zielińskiego, Lublin 2000, s. 67 - 79. Zob. też: J. Stefaniak, Cud w lubelskiej katedrze w ra-

portach Urzędu Bezpieczeństwa, "Nowy Przegląd Wszepolski" 1998, nr 5-6, s. 33-34. Por. też: G. Sołtysiak, Cud w Lublinie "Karta" 1992 nr 9, s. 121-136.

² CA MSWiA, MAP, op. cit., sygn. 149, raport z 14 IX 1949 r.

³ Archiwum Akt Nowych (AAN), MAP, Departament Wyznań (województwo warszawskie), Sprawozdanie z rozmów z księżmi z woj. warszawskiego (11 VIII 1949 r.), sygn. 959.

⁴ Tamże, KC PZPR Sekretariat, Kler katolicki, Caritas, sygn. 237 - V - 169, Pismo episkopatu do Bieruta (z 30 I 1950 r.) dotyczące kontroli Caritasu.

⁵ AAN, Tamże, sygn. 237 - V - 158, Sprawozdanie z odczytania oświadczenia episkopatu o "rozwiązaniu Caritasu", informacje dotyczące kleru (z 18 II 1950 r. - pow. płocki).

⁶ AAN, Urząd do Spraw Wyznań (UdsW), sygn. 125/15 (w tej teczce znajduje się m.in. tekst zawartego "Porozumienia").

⁷ AAN, KC PZPR Sekretariat, op. cit., sygn. 237 - V - 158, Informacja z 22 V 1950 r., Sprawozdanie z odbytej konferencji u A. Sapiehy 20 V 1950 r.

⁸ AAN, UdsW, sygn. 18/372, Rozmowa z biskupem płockim w Prezydium WRN w Warszawie (22 IX 1952 r.)

⁹ Tamże, sygn. 18/372, Rozmowa z bp. Zakrzewskim w sprawie przełożenia święta Chrystusa Króla, Pismo Prezydium WRN w Warszawie do UdsW (z 8 XII 1952 r.).

¹⁰ AAN, Spuścizna A. Bidy, Informacja w sprawie Polski w Watykanie 1952-1953, sygn. 484/12, Rozmowa bp Zakrzewskiego w Prezydium WRN w Warszawie (z 12 II 1953 r.).

¹¹ CA MSWiA, MBP, op. cit., sygn., 571, Pismo WUBP w Warszawie do UdsW (z 6 II 1953 r.).

¹² AAN, UdsW, sygn. 84/106, Dane personalne i charakterystyki księży w woj. warszawskim w latach 1950-1956, s. 1-209 (obliczenia własne autora artykułu).

¹³ Tamże, s. 1-3.

¹⁴ Tamże, s. 60-63.

¹⁵ Tamże, s. 69-71.

¹⁶ Tamże, s. 71-74.

¹⁷ Tamże, s. 76-81.

¹⁸ Tamże, s. 103-106.

¹⁹ Tamże, s. 115-117.

²⁰ Tamże, s. 120-123.

²¹ Tamże, s. 126-129.

²² Tamże, s. 150-154.

²³ Tamże, s. 156-160.

²⁴ Tamże, s. 195-198.

²⁵ Tamże, s. 4-6.

²⁶ Tamże, s. 21-22.

²⁷ Tamże, s. 23-24.

²⁸ Tamże, s. 34-36.

²⁹ Tamże, s. 37-40.

³⁰ Tamże, s. 47-48.

³¹ Tamże, s. 31-53.

³² Tamże, s. 63-68.

³³ Tamże, s. 106-108.

³⁴ Tamże, s. 123-125.

³⁵ Tamże, s. 204.

³⁶ Tamże, s. 208-209.

³⁷ Tamże, s. 41-43.

³⁸ Tamże, s. 54-56.

³⁹ Tamże, s. 136-138.

⁴⁰ Tamże, s. 171-173.

⁴¹ Tamże, s. 174

⁴² Tamże, s. 194

⁴³ Zob. AAN, UdsW, sygn. 84/127, Przeniesienia księży do innych parafii według diecezji w latach 1950-1954. Według tego źródła w diecezji płockiej miało być 51 księży.

⁴⁴ AAN, UdsW, sygn. 84/119, Wykaz pracowników w kurii biskupiej w Płocku w latach 1951-1953, s. 67; Por. też: sygn. 84/125, Wykaz dekanatów i dziekanów w diecezji płockiej (por. przypis - 34).

⁴⁵ AAN, UdsW, sygn. 125/299,teczka ewidencyjna bp. płockiego T. Zakrzewskiego.

⁴⁶ Tamże, sygn. 37/1790, Teczka ślubowania księży i biskupów.

⁴⁷ Biuro Ewidencji i Archiwum, Urząd Ochrony Państwa, Ze-stawienie faktów i przejawów wrogiej działalności dokonywanych przez osoby duchowne Kościoła rzymsko-katolickiego na terenie diecezji w latach 1945-1963, MSW, Biuro C, sygn. 626/17 (diecezja płocka).\